

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ТА СТРУКТУРИ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

МАЙБУТНЬОГО ЮРИСТА

СВІДОВСЬКА В. А.

УДК 347.96:378.4

ФОРМУВАННЯ правової держави в Україні як складний процес підвищення рівня правової культури в усіх сферах життєдіяльності суспільства, удосконалення і самих правових норм, і механізмів їх реалізації потребують підготовки висококваліфікованих юридичних кадрів, здатних забезпечити ефективний розвиток юридичної науки й практики в країні. Одним з ключових напрямів удосконалення вітчизняної системи вищої освіти, зокрема й юридичної, є впровадження компетентнісного підходу.

Теоретичну розробку компетентнісного підходу до навчання здійснено в студіях таких вітчизняних і зарубіжних авторів, як Р. Бадер, В. Байденко, Н. Бібік, С. Бондар, А. Вербицький, Л. Єлагіна, Е. Зеєр, І. Зимня, Д. Іванов, О. Овчарук, Є. Огарьов, Дж. Равен, І. Родигіна, А. Хуторської, А. Шелтен, Е. Шот та ін. Позиції науковців щодо впровадження компетентнісного підходу в практику репрезентовано в різноманітних фахових збірках наукових праць [напр., 1–3].

Різні аспекти проблеми формування професійної компетентності майбутніх юристів розкрито в розвідках Л. Грідневої, О. Губаревої, Д. Демченко, І. Жукової, В. Баловневої, О. Бандурки, Д. Демченко, Н. Матвіїшина, О. Михайленко, А. Таової, Б. Чупринського, О. Косянової,

І. Кулантаєвої, Н. Львової, К. Маркарової, В. Олійника, Т. Сороковика, О. Фатхудиної та ін.

Незважаючи на активний інтерес науковців до проблеми впровадження компетентнісного підходу в систему вищої освіти, коло дискусійних питань у цьому контексті ще залишається широким. Зокрема, подальшої розробки потребують термінологічний і структурологічний аспекти проблеми формування професійної компетентності фахівців юридичного профілю. У зв'язку із зазначеним вище метою цієї публікації обрано виявлення основних наукових підходів до визначення сутності та структури професійної компетентності майбутнього юриста.

Результати аналізу літератури свідчать, що, незважаючи на введення терміна „компетентність” у науковий обіг американським лінгвістом Д. Хаймсом ще в 1970-х роках [25], і досі спостерігається неоднозначність поглядів фахівців щодо визначення поняття „професійна компетентність”.

Як сукупність професійних знань, умінь, а також способів виконання професійної діяльності розуміє професійну компетентність Е. Зеєр [4, с. 25]. Подібний (когнітивно-діяльнісний) підхід виявляється й у визначеннях цього поняття деякими іншими науковцями (напр., С. Демченко, А. Акімова та ін.) [5, с. 7; 6, с. 115].

Окрім когнітивно-діяльнісного підходу, ряд авторів використовують особистісний підхід до

визначення сутності професійної компетентності. Так, А. Маркова вважає, що професійна компетентність – це індивідуальна характеристика ступеня відповідності вимогам професії, психічний стан, який дозволяє діяти самостійно й відповідально, володіння людиною здатністю й умінням виконувати певні функції [7, с. 82]. На думку М. Лук'янової, професійна компетентність – це якість, властивість або стан фахівця, що забезпечує разом або окремо його фізичну, психічну й духовну відповідність необхідності, потреби, вимогам певної професії, спеціальності, спеціалізації, стандартам кваліфікації, обійманій службовій посаді [8, с. 23]. Розкриваючи сутність професійної компетентності фахівця ОВС, О. Губарева зазначає, що ця категорія становить „складну багаторівневу систему, яка складається з психофізіологічних, психологічних та соціально-психологічних якостей особистості, які виступають як інтровертивні механізми вирішення різних видів службових завдань” [9, с. 15].

Дещо з іншої позиції розглядають професійну компетентність Г. Хазяїнов та Н. Кузьміна: як комбінацію психічних властивостей; як психічний стан, який дає людині можливість діяти самостійно і відповідально; як здатність і вміння людини виконувати певні трудові функції [10, с. 25].

Більш широке (інтегративне) тлумачення сутності цього поняття представляє Н. Глузман. Автор розглядає професійну компетентність як інтегративну характеристику, що визначає готовність і здатність особистості розв'язувати професійні завдання шляхом реалізації системи ціннісних установок, теоретичних знань, практичних умінь, досвіду професійної діяльності, особистісних якостей, набутих у навчальному закладі [11, с. 10]. Подібної позиції дотримується І. Козич, на думку якої, професійна компетентність – це інтегральна професійно-особистісна характеристика, що зумовлює здатність і готовність виконувати професійні функції відповідно до прийнятих

у соціумі в конкретно-історичний момент норм, стандартів і вимог [12, с. 9].

Своєрідне тлумачення поняття „професійна компетентність” пропонує С. Молчанов, визначаючи його як підтвержене право приналежності до певної професійної групи працівників, визнане з боку соціальної системи загалом і представників не тільки конкретної професійної групи, але й інших соціальних та професійних груп [13, с. 84].

Сутність професійної компетентності юристів науковці також визначають з різних позицій, наприклад, Н. Львова розуміє це поняття як якісну характеристику особистості, що володіє цілісною системою загальних і професійних компетенцій, які спрямовані на досягнення ефективних результатів у юридичній діяльності й дозволяють сформуванню високий рівень професійної самоактуалізації [14, с. 11].

Дещо по-іншому виявляє сутність професійної компетентності юриста Т. Сороковик. На думку автора, це – готовність особистості майбутнього юриста до здійснення правового регулювання суспільних відносин, забезпечена системою знань, умінь, навичок і особистісних якостей [15, с. 18]. Подібне за змістом, але ще більш акцентоване на певних професійних вимогах до спеціаліста, тлумачення компетентності правоохоронця пропонує В. Монастирський. Він розкриває це поняття як „показник фахової підготовленості правоохоронця; як здатність здійснювати закріпленій законом та іншими нормативними актами обсяг владних повноважень (прав і обов'язків), а також нести відповідальність за їх професійне здійснення відповідно до певних посадових функцій того підрозділу, де проходить службова діяльність правоохоронця” [16, с. 30].

Компетентність – це багатоаспектне поняття, тому науковці прагнуть конкретизувати сутність цього феномену через його складники. Так, В. Бедь та М. Артьомова представляють професійну компетентність

як базову характеристику „діяльності фахівця, що включає як змістовий (знання), так і процесуальний (уміння) компоненти і має головні суттєві ознаки, а саме: мобільність знань, гнучкість методів професійної діяльності і критичність мислення” [17, с. 51]. Дещо схожу позицію (когнітивно-діяльнісна орієнтація) виявляє у своїх працях і М. Чошанов, який виокремлює в структурі професійної компетентності такі компоненти: мобільність знань, гнучкість мислення й уміння діяти в різних ситуаціях [18, с. 7].

Аналіз наукової літератури свідчить, що більшість науковців не обмежуються когнітивно-діяльним підходом у визначенні компонентів професійної компетентності, наприклад, А. Маркова в структурі професійної компетентності виокремлює такі компоненти: спеціальна, соціальна, особистісна та індивідуальна компетентності [19, с. 27]. Подібної позиції дотримується й Е. Зеєр. Основними компонентами професійної компетентності автор визначає соціально-правову, спеціальну, персональну (індивідуальну) компетентності та аутокомпетентність (особистісна компетентність) [4, с. 25].

Характеризуючи професійну компетентність майбутнього юриста, І. Сороковік виділяє в ній мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний та емоційно-вольовий компоненти [15, с. 23]. Дещо інший розподіл професійної компетентності юриста на мотиваційно-ціннісний, когнітивний, конструктивно-діяльнісний та рефлексивно-оцінний компоненти здійснює Н. Львова [14, с. 16].

О. Скакун та Н. Овчаренко серед різних сторін професійної компетентності юриста виокремлюють гносеологічну, функційну та особистісну [20, с. 103 – 104]. Окрім того, залежно від обсягу компетенцій автори розрізняють загальну й спеціальну компетентність юриста [Там само, с. 104].

Розглядаючи професійну компетентність студентів юридичних спеціальностей, О. Косянова визначила, що сукупним результатом одночасного осво-

ення студентами-юристами правових і мовних знань є комунікативна компетентність [21, с. 5 – 6]. Л. Гріднева окремим складовим компонентом професійної комунікативної компетентності майбутніх правоохоронців визначає іншомовну комунікативну компетенцію [22, с. 8].

До складників професійної компетентності майбутніх юристів науковці відносять й інформаційну компетентність, що, своєю чергою, поділяють на такі компоненти: гносеологічний компонент – професійні знання; праксеологічний компонент – інформаційні вміння; аксіологічний компонент – ціннісні орієнтації [23, с. 181].

У дослідженні К. Маркарової доведено, що невід’ємною частиною професіоналізму юриста є його конфліктологічна компетентність. Авторка трактує це поняття як „інтегровану характеристику психологічних, моральних професійно значущих якостей особистості, а також знань, умінь і навичок, вироблених у процесі професійної підготовки, які забезпечують повноцінну здатність фахівця у галузі юриспруденції управляти конфліктом, перетворюючи конфліктогенне професійне середовище” [24, с. 11].

Узагальнюючи результати проведеного термінологічного аналізу, можемо констатувати, що в науковій літературі відбито різноманітні погляди науковців щодо трактування понять „професійна компетентність” і „професійна компетентність юриста”. Ураховуючи ключові акценти, які роблять фахівці в цьому питанні, умовно можна виділити основні підходи до розкриття сутності та структури професійної компетентності: професіографічний, особистісний, когнітивно-діяльнісний та інтегративний. Проте, як свідчить здійснений аналіз, сутність і структуру професійної компетентності юриста більшість науковців розглядають на основі інтегративного підходу, який передбачає одночасне врахування різних перспектив: професіографічної, аксіологічної, психологічної,

морально-етичної, гносеологічної, функційно-діяльнісної тощо.

Подальшої наукової розробки, на нашу думку, потребують критеріальна база та діагностичний інструментарій для ефективно оцінки рівня сформованості професійної компетентності майбутніх фахівців юридичної галузі.

Література

1. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / під заг. ред. О. В. Овчарук. – К.: „К.І.С.”, 2004. – 112 с.

2. Компетентнісний підхід у неперервній освіті / Н. Б. Голуб, І. Г. Єрмаков, Л. О. Лузан та ін. ; за ред. І. Г. Єрмакова. – Донецьк : Каштан, 2012. – 259 с.

3. Компетентнісно зорієнтована освіта: якісні виміри / Т. Леновицький та ін. ; редкол.: В. О. Огнев'юк та ін. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2015. – 367 с.

4. Зеер Э. Ф. Психология профессий : учеб. пособие для студентов вузов / Э. Ф. Зеер. – М. : Академ. Проект, 2003. – 336 с.

5. Демченко С. О. Развитие профессионально-педагогической компетентности преподавателей специальных дисциплин высших технических заведений : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 „Теорія і методика професійної освіти” / С. О. Демченко. – Кіровоград, 2005. – 20 с.

6. Акимова А. П. О характере профессиональных умений в деятельности педагогов-мастеров / А. П. Акимова // Современные психолого-педагогические проблемы высшей школы. – Л., 1973. – Вып. 1. – С. 115.

7. Маркова А. К. Психологический анализ профессиональной компетентности учителя / А. К. Маркова // Сов. педагогика. – 1990. – № 8. – С. 82–88.

8. Лукьянова М. И. Психолого-педагогическая компетентность учителя: диагностика и развитие / М. И. Лукьянова. – Ульяновск : ИПК им. Ульянова, 1996. – 144 с.

9. Губарева О. С. Психологические особенности формирования профессиональной компетентности работников ОВС : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.06 „Юридична психологія” / О. С. Губарева. – Х., 2005. – 18 с.

10. Хазяинов Г. И. Акмеология физической культуры и спорта : учеб. пособие для студентов высш. пед. учеб. заведений / Г. И. Хазяинов, Н. В. Кузьмина, Л. Е. Варфоломеева. – М. : Академия, 2007. – 208 с.

11. Глузман Н. А. Система формирования методико-математической компетентности будущих учителей начальных классов : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 „Теорія і методика професійної освіти” / Н. А. Глузман. – Луганськ, 2011. – 44 с.

12. Козич І. В. Формирование конфликтологической компетентности социального педагога в условиях магистратуры : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 „Соціальна педагогіка” / І. В. Козич. – К., 2008. – 24 с.

13. Молчанов С. Г. Профессиональная компетентность в системах аттестации, управления, повышения квалификации и профессиональной деятельности / С. Г. Молчанов // Научное обеспечение системы повышения квалификации кадров : межвузов. сб. науч. тр. – Челябинск : Образование, 2001. – Вып. 1. – С. 84–99.

14. Львова Н. В. Производственная практика как средство формирования профессиональной компетентности будущего юриста : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. пед. наук : спец. 13.00.08 „Теорія і методика професійного образования” / Н. В. Львова. – Волгоград, 2009. – 22 с.

15. Сороковик Т. И. Практикум „Профессиональная компетентность юриста” : учеб.-метод. пособие / Т. И. Сороковик. – Минск : БИП-С Плюс, 2010. – 60 с.

16. Монастирський В. М. Роль і місце професійно орієнтованих дисциплін у формуванні професійної компетентності

майбутніх правоохоронців / М. В. Монастирський // Наукова скарбниця освіти Донеччини. – Донецьк, 2011. – № 2(9). – С. 29–32.

17. Бедь В. Компетентнісний підхід в процесі модернізації ВНЗ / Бедь В., Артёмова М. // Освіта регіону. – К., 2011. – № 5. – С. 43–52.

18. Чошанов М. А. Гибкая технология проблемно-модульного обучения : метод. пособие / М. А. Чошанов. – М. : Нар. образование, 1996. – 160 с.

19. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М. : Знание, 1996. – 308 с.

20. Скакун О. Ф. Юридическая деонтология : учебник / О. Ф. Скакун, Н. И. Овчаренко. – Х., 1998. – 270 с.

21. Косянова О. М. Интегративный подход к формированию профессиональной коммуникативной компетентности студентов правовых специальностей : автореф. дис. на соиск. учен. степ. д-ра пед. наук : спец. 13.00.02 „Теория и методика обучения и воспитания” / О. М. Косянова. – М., 2008. – 49 с.

22. Гріднєва Л. М. Формування іншомовної комунікативної компетенції майбутніх працівників правоохоронних органів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 „Теорія і методика професійної освіти” / Л. М. Гріднєва. – Луганськ, 2010. – 20 с.

23. Кулантаєва И. А. Формирование информационной компетентности студентов-юристов : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / И. А. Кулантаева. – Оренбург, 2004. – 199 с.

24. Маркарова К. Э. Формирование конфликтологической компетентности будущих юристов в процессе профессиональной подготовки в вузе : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. пед. наук : спец. 13.00.08 „Теория и методика профессионального образования” / К. Э. Маркарова. – Ставрополь, 2009. – 25 с.

25. Hymes D. H. On communicative competence / D. H. Hymes // Pride J. B., Holmes J. Sociolinguistics. – London : Penguin, 1972. – P. 269–293.

* * *

Свідовська В. А. Наукові підходи до визначення сутності та структури професійної компетентності майбутнього юриста

Статтю присвячено виявленню наукових підходів до визначення сутності та структури професійної компетентності майбутнього юриста. У роботі акцентовано увагу на тому, що одним з ключових напрямів удосконалення системи вищої освіти, зокрема й юридичної, є впровадження компетентнісного підходу. У результаті вивчення наукових публікацій з проблем формування професійної компетентності майбутнього фахівця, і зокрема майбутнього юриста, виявлено різноманітні трактування понять „професійна компетентність” і „професійна компетентність юриста”, а також проаналізовано позиції вчених щодо виділення структурних компонентів цих категорій. Умовно виділено чотири основні підходи до визначення сутності та структури професійної компетентності - професіографічний, особистісний, когнітивно-діяльнісний та інтегративний. Установлено, що при характеристиці професійної компетентності юриста науковці більшою мірою спираються на інтегративний підхід, який дозволяє враховувати різні перспективи: професіографічну, аксіологічну, психологічну, морально-етичну, гносеологічну, функційно-діяльнісну тощо.

Ключові слова: вища освіта, професійна компетентність, сутність професійної компетентності юриста, структурні компоненти професійної компетентності юриста, інтегративний підхід.

Свидовская В. А. Научные подходы к определению сущности и структуры профессиональной компетентности будущего юриста

Статья посвящена выявлению научных подходов к определению сущности и структуры профессиональной компетентности будущего юриста. В работе акцентируется внимание на том, что одним из ключевых направлений совершенствования системы высшего образования, в том числе и юридического, является внедрение компетентностного подхода. В результате изучения научных публикаций по проблемам формирования профессиональной компетентности будущего специалиста, и в частности будущего юриста, выявлены разнообразные трактовки понятий „профессиональная компетентность” и „профессиональная компетентность юриста”, а также проанализированы позиции ученых относительно выделения структурных компонентов этих категорий. Условно было выделено четыре основных подхода к определению сущности и структуры профессиональной компетентности - профессиографический, личностный, когнитивно-деятельностный и интегративный. Установлено, что при характеристике профессиональной компетентности юриста ученые в большей степени опираются на интегративный подход, который позволяет учитывать различные перспективы: профессиографическую, аксиологическую, психологическую, морально-этическую, гносеологическую, функционально деятельностную и т.д.

Ключевые слова: высшее образование, профессиональная компетентность, сущность профессиональной компетентности юриста, структурные компоненты профессиональной компетентности юриста, интегративный подход.

Svidovskaya V. A. Scientific approaches to determining the content and structure of the professional competence of a future lawyer

The article is devoted to the identification of scientific approaches to the definition of the content and structure of the professional competence of a future lawyer. In this work, attention is focused on the fact that one of the key directions for improving the system of higher education, including the legal one, is the introduction of a competence approach. As a result of studying scientific publications on the problems of forming the professional competence of a future specialist, and in particular the future lawyer, various interpretations of the notions „professional competence” and „professional competence of a lawyer” were revealed, and the positions of scientists regarding the identification of structural components of these categories were analyzed. Four main approaches to the definition of the nature and structure of professional competence were distinguished: profессиоgraphic, personal, cognitive-activity and integrative. It is established that when characterizing the professional competence of a lawyer, scientists rely more on an integrative approach that allows taking into account various perspectives: profессиоgraphic, axiological, psychological, mental and ethical, epistemological, functional-activity, etc.

Key words: higher education, professional competence, content of professional competence of a lawyer, structural components of professional competence of a lawyer, integrative approach.

Стаття надійшла до редакції 26.05.2017 р.

Прийнято до друку 14.06.2017 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Ваховський Л.Ц.